

УДК 338.03

Стрішенець О. М., доктор економічних наук,
професор, Волинський національний
університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТОВАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Вивчається розвинена форма сучасного товарного виробництва, у якому присутні дві протилежні тенденції: одна - до розширення, інша - до підриву. Задоволення суспільних потреб без перетворення продукції праці на товар через ринок приводить до утвердження безпосередньо суспільної форми виробництва, яка заперечує товарне виробництво.

The thesis demonstrates a form of modern commodity production, in which two opposing trends are present: some to expansion, other to recession. Meeting the needs of society without transformation of labour products on the goods by means of the market directly leading to the establishment of form for social process in production, which, in fact, rejects commodity production.

Постановка проблеми. Формування інформаційного суспільства, перехід від індустріальної до пізньоіндустріальної економіки сприяє поширенню загальності товарного виробництва як у рамках національної держави, так й у всесвітньому масштабі. Під впливом науково - технічного прогресу відбуваються важливі зміни у процесі виробництва: засоби виробництва, необхідні для здійснення виробничого процесу, починають виступати як цивілізовані мережі, як суспільно - економічні інфраструктури (інноваційне середовище, інформаційно - комунікаційні технології, системи трансляції знань, освіти тощо). Засоби праці все більше і більше віддаляються від матеріальних предметів. Напрямок подальшого розширення поля засобів виробництва переміщається нині у бік індивідуальних внутрішніх знань, духовних цінностей, мотивацій.

Сучасна людина виступає складовою частиною, носієм продуктивних сил, де засоби виробництва не відчужуються від неї. Матеріальні засоби праці (земля, будівлі, устаткування) можуть існувати окремо від

працівника, але знання, досвід, майстерність, цінність як засоби праці не можуть існувати окремо від людини. Використання у виробництві передових технологій неможливе без розвинутої і працюючої інфраструктури (системи технопарків, комерціалізації та інновації, технологічної експертизи, бізнесінкубаторів, освіти і т.д.). Цивілізаційні мережі виступають необхідною умовою технічної модернізації економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функціонуванням та розвитком товарного виробництва у планетарному масштабі займаються такі всесвітньовідомі вчені як Д. Аррагі, В. Бурдов, Д. Гелбрейт, О. Динкін, Г.Кавтарадзе, Л. Мізес, Р. Пател, Х. Патомакі, Д. Стигліц, Д. Хикс [1; 2; 5; 6; 12; 9;11;18; 19; 17; 14]. Вони зробили значний внесок у вивчення простої та розвинутої форм товарного виробництва, зокрема в період становлення пізньо індустріальної економіки. Помітили вони і суперечливі тенденції подальшого розвитку виробництва товарної продукції. В кожній країні товарне виробництво має свої особливості, зокрема й в Україні. Вивченням вітчизняного товарного виробництва займаються дослідники А.Г.Арсенко, В.Д.Базилевич, В.М.Геєць, П.С. Єщенко, С. М. Панчишин та ін. [7; 8; 4; 13; 15; 16], серед вчених з діаспори - Б.Д.Гаврилишин, І.С.Коропецький [3; 10]. Незважаючи на чималу кількість публікацій про товарне виробництво у вітчизняних та зарубіжних виданнях, його вплив на економічну систему, реформи, особливо в пострадянських країнах, багато питань потребують ще вивчення, в першу чергу про розвиток товарного виробництва у майбутньому. Актуальними залишаються питання максимального поєднання інтересів споживачів і виробників для оптимізації територіальної організації та розподілу товарної продукції.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення стану, тенденцій та перспектив розвитку товарного виробництва, його вплив на економічну систему взагалі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зберігаючи свій всезагальний зміст, товарне виробництво, у процесі взаємодії з пануючими соціально-економічними відносинами, формами власності, модифікується, набуває суспільного характеру, забезпечує реалізацію намічених завдань. Сучасний ринок з постійно зростаючою конкуренцією, загрозою захоплення могутніми компаніями, котрі мають великий фінансовий капітал, вимагає внесення змін в організацію товарного виробництва, у функціонування торговельно-економічних зв'язків. Останніми роками спостерігається розширення великих роздрібних мереж, зростання якості торговельних технологій, збільшення насиченості площами в торгових центрах, активізація конкуренції між ними. Активно розвиваються нові формати непродовольчих магазинів, переважно універсальних та спеціалізованих. Ефективні форми взаємодії виробництва з ринком, ринковим регулюванням економіки закладають потужні можливості приведення у дію потенціалу економіки, зокрема розвиток товарного виробництва і властивого йому ринкового механізму стимулювання і регулювання виробництва. Ринкові перетворення, які нині відбуваються в економіці, суттєво впливають на подальше виробництво товарної продукції.

Основними рисами сучасного розвиненого товарного виробництва є поглиблення існуючих форм суспільного поділу праці, переважання колективного виробництва, колективного характеру праці та колективних форм власності, встановлення економічних зв'язків між товаровиробниками не лише через ринок, але й через систему контрактів, планомірний характер розвитку товарного виробництва в національних та міжнаціональних масштабах, державне регулювання виробництва, перетворення держави на великого товаровиробника (підприємця, фінансиста, кредитора, організатора), поглиблення соціально - економічної відокремленості між товаровиробниками [15, с. 66 - 67]. З розвитком ринкової економіки значного поширення набуває приватна одноосібна власність, котра модифікується в акціонерну

(корпоративну). З утвердженням четвертого суспільного поділу праці (20 - 30-і роки ХХ ст.) почала виділятися сфера нематеріального виробництва. З'являється новий вид товарів (послуга). Науково - технічний прогрес сприяє утвердженню п'ятого суспільного поділу праці: відокремлюється інформаційна сфера діяльності від інших структур суспільства. Розробка інтегрованих інформаційно - телекомунікаційних систем з використанням технологій потребує висококласних фахівців: володіння навичками працювати у команді, вміння мислити креативно та ін. Інновації формують людину, яка повинна мати високий рівень знань та умінь. Інноваційний процес розглядається як нелінійний хід, спонтанний, багатofакторний, який вимагає сучасних наукових надбань та освічених працівників. Взаємна залежність бізнесу і освіти приводить до підвищення ефективності освіти.

Співтовариство людей, об'єднаних загальними мотивами та цінностями, розвивається в єдиному культурному просторі, утворює інноваційне середовище, котре відповідає сучасному рівню розвитку продуктивних сил. Коли існує діловий зв'язок виробничих стосунків між підприємцями та дослідниками, котрі уміють працювати у галузі передових технологій, то це дозволяє ефективно використовувати засоби виробництва, які створюють нові технології та інновації. Інноваційне середовище - це співтовариство людей, котрі вміють втілювати у життя ідеї, знаходити оригінальні їх рішення. Єдиний освітній, комунікаційний, ідейний простір створює умови для високої мобільності його учасників. Висока мобільність характеризує високу рухливість нових ідей, інтенсивність обміну інформацією. Інформаційна економіка - це економіка, побудована на інформації та знаннях, де значна частина валового внутрішнього продукту отримується в процесі обробітку, при збереженні та поширенні знань й інформації.

В сучасному товарному виробництві діють дві протилежні тенденції: одна до його розширення, інша - до підриву [16, с. 17 - 18]. Тенденція розширення зумовлена зростанням кількості підприємств,

ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТОВАРНОГО ВИРОБНИЦТВА...

спеціалізацією суспільної праці, виокремленням окремих виробничих функцій у самостійні виробництва. Розширення виробництва є також і результатом перетворення науки у безпосередньо продуктивну силу, яка стає самостійним фактором виробництва. Матеріалізовані результати наукових досліджень стають товаром. Суттєві зміни у відносини спеціалізації та комбінювання виробництва вносить науково-технічний прогрес. Зростає роль та економічне значення сфери нематеріального виробництва (освіта, охорона здоров'я, культура тощо). Послуги, що надає нематеріальне виробництво, перетворюються на товар.

Друга тенденція (підрив товарного виробництва) визначається передусім розширенням масштабів одиничного поділу праці, котрий перетворюється на домінуючий чинник суспільного поділу праці. В основі його перебуває подетальна та поопераційна спеціалізація всередині окремої виробничої одиниці. Матеріальною основою названих процесів виступає зростаюча концентрація виробництва, яка посилюється виникненням і розвитком великих господарських об'єднань. Дія до підриву товарного виробництва викликається і розширенням організованості та плановірності в межах окремих компаній. Названа обставина підсилюється розвитком конкретних відносин та міжгосподарських зв'язків як у середині об'єднання, так і за його межами, встановленням відносин з дрібними і середніми закладами, котрі спеціалізуються на виготовленні окремих вузлів, деталей для комплектації кінцевої продукції. Операціям покупки - продажу між корпораціями, об'єднаннями передуює підписання письмової угоди, котра має юридичну силу, чи укладання усного контракту. Кожна із сторін договору бере на себе відповідальність щодо виконання підписаних чи усно задекларованих завдань. На основі договорів складаються плани забезпечення підприємств сировиною, устаткуванням, робочою силою, визначаються обсяги науково - технічних робіт та виробництва продукції. За таких умов відпадає потреба підтвердження суспільно необхідного характеру товару через ринок. Все це

підриває товарне виробництво. Так, автомобіль складається приблизно з 15 тис. різних деталей та вузлів. У їх виготовленні бере участь велика кількість підприємств, розташованих не лише в країні, але й за її межами. Завдяки розвитку міжнародного поділу праці зростає спеціалізація, кооперування і комбінування виробництва між корпораціями та компаніями різних країн, створюються міжнародні та транснаціональні корпорації, спільні підприємства. Через систему замовлень для виготовлення кінцевої продукції конкретна праця все менше стає працею відокремленого приватного товаровиробника, перетворюється на різновид однієї із форм міжнародної праці, набуває ознак безпосередньо суспільної, а виробництво - більш організованим і планомірним. Відбувається витіснення готівки з процесу покупки - продажу товарів. Зростають обсяги безготівкових торговельних операцій. Не сприяє зміцненню товарного виробництва і укладання державних контрактів на національному або міждержавному рівнях, централізоване регулювання державою економіки, а також керівництво виробництвом і розподілом продукції великими банками, які створюють апарат управління суспільним виробництвом. Все це разом взяте сприяє утвердженню третьої форми суспільного виробництва - безпосередньо суспільної.

Висновки. В сучасних умовах розвиток товарного виробництва втілюється у двох протилежних тенденціях: до розширення та підриву. Розширення зумовлюється збільшенням кількості підприємств, зростаючою спеціалізацією виробництва, перетворенням науки на безпосередньо продуктивну силу, розширенням сфери послуг, перетворенням їх на товар та ін. Тенденція підриву товарного виробництва втілюється в перетворенні одиничного поділу праці на домінуючий вид суспільного поділу, зокрема розвиток подетальної та поопераційної спеціалізації, у зміцненні контрактних зв'язків між державою і компаніями, між великими корпораціями, середніми і дрібними підприємствами, перехід від індивідуальних форм власності до колективних, в поширенні регуляторної ролі держави у господарському

механізмі. Внаслідок розширення та вдосконалення відносин планомірності й організованості, використання досягнень науково - технічного прогресу, задоволення суспільних потреб відбувається без перетворення продуктів праці на товар через ринок. Розвиток безпосередньо суспільної форми виробництва заперечує товарне виробництво. Але це далеке майбутнє. Нині переважає тенденція до розширення масштабів товарного виробництва.

Література

1. Арраги Д. Длинный двадцатый век: деньги, власть и истоки нашего времени / Джованни Арраги. Перевод с англ. А.Смирнова и Н.Эдельмана.- М.: Издательский дом " Территория будущего" , 2006. - 468 с.
2. Бурдов В.Г. Экономическая теория развития общества. В двух томах. Т. 1.Под ред. В.Д.Смолина / В.Г.Бурдов. - Санкт - Петербург: Питер, 2005.- 218 с.
3. Гаврилишин Б.Д. Дороговказ у майбутнє. До найбільш ефективних суспільств / Б.Д.Гаврилишин. - К.: Основи, 2002. - 217 с.
4. Геєць В.М. Уроки та перспективи ринкових реформ і довготривалого економічного зростання в Україні / В.М.Геєць // Економічна теорія. - 2004. - №2.- С. 3 - 25.
5. Гэлбрейт Дж. К. Экономическая теория и цели общества. Перевод с англ./Джон Кеннет Гэлбрейт. - М.: Прогресс, 1979. - 406 с.
6. Гэлбрейт Дж. К. К экономике невинного общества: правда нашего времени/ Джон Кеннет Гэлбрейт. Перевод с англ. - М.: Издательство "Европа ", 2009. - 418 с.
7. Ещенко П.С., Арсеенко А.Г. Метаморфозы и угрозы рыночного фундаментализма на пороге третьего тысячелетия / П.С.Ещенко, А.Г.Арсеенко // Економіка і управління. - К.: Вид - во Європейськ. ун - ту, 2011.- №3. - С.6 -15.
8. Економічна теорія: політекономія. За ред. В.Д.Базилевича. 5 - е вид., перероб. і доп. - Київ: Знання - прес, 2006. - 615 с.

9. Кавтарадзе Г.А. История экономического развития Запада / Г. А. Кавтарадзе. - М.: Энигма, 2005. - 336 с.
10. Коропецький І.С. Дещо про минуле, недавнє минуле та сучасне української економіки/І.С.Коропецький. - К.: Либідь, 1995. - 240 с.
11. Мизес Л.А. Человеческая деятельность: трактат по экономической теории. Перевод с англ. А.В.Куряева / Л.А.Мизес. - Челябинск: Социум, 2005. - 878 с.
12. Мировая экономика: прогноз до 2020 года. Под ред. акад. РАН А.А. Дынкина. - М. : Магистр, 2007. - 429 с.
13. Панчишин С.М. Макроекономічний аналіз товарної форми виробництва /С.М. Панчишин. - Львів: Вид - во Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2004.- 452с.
14. Стиглиц Д. О реформе международной валютно–финансовой системы: уроки глобального кризиса. Доклад комиссии финансовых экспертов ООН /Д.Стиглиц. - М.: Международные отношения, 2010. - 18 с.
15. Стрішенець О.М. Товарне виробництво: історія і сучасність / О.М. Стрішенець // Наукові записки. Серія: економіка. Тернопільський національний педагогічний університет ім. В.Гнатюка. - Тернопіль, 2006. - Вип. 20. – С. 65 - 67.
16. Стрішенець О.М.Основні тенденції розвитку товарного виробництва в Україні /О.М. Стрішенець // Вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: економічні науки. - Луцьк: Вид - во ВНУ ім. Лесі Українки "Вежа", 2011. - Вип. 12.- С. 16 - 20.
17. Хикс Дж.Теория экономической истории. Перевод с англ - 2–е стерео. изд. / Дж. Хикс. - М.: Журнал " Вопросы экономики", 2006. – 224 с.
18. Patel R. The Value of Nothing: how to Reshape Market Sodyety and Redefin Democracy / Raj Patel. - London: Portobello Books Std, 2009. – 269 s.
19. Patomaki H. What Next? An Explanation of the 2008 - 2009 Slump and the Two Scenarios of the Shape of Things to Come / Heikki Patomaki // Globalizations. – 2010. - March – June. - S. 16 - 27.